

Het geschreven curriculum in de bovenbouw van havo en vwo

Inhoud

Het geschreven curriculum in de bovenbouw van havo en vwo	1
De aanleiding voor een nieuw examenprogramma	1
Informele werkgroep	2
Het nieuwe programma.....	2
De syllabus	3
Een tussencommissie	4
Nieuwe syllabus.....	5
Invoering nieuw centraal examen havo/vwo.....	5

De aanleiding voor een nieuw examenprogramma

Waarom was een nieuw programma nodig? In de loop van de jaren '90 kwam er steeds meer kritiek op het bestaande examenprogramma. Deze kritiek werd vooral geventileerd in de NRC. De kritiek richtte zich op de soms exotische onderwerpkeuze en op de thematische aanpak en het werken met historische vaardigheden werd gekwalificeerd als 'trucjes met bronnen'. Leerlingen zouden te weinig weten van de geschiedenis als geheel. En misschien was een van de belangrijkste problemen wel dat het, in de woorden van de Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming, leek te bestaan uit een onoverzienbare hoeveelheid weinig systematisch samenhangende feitelijke gegevens. Dit maakt het vak voor leerlingen buitengewoon moeilijk te leren. Bijna alles komt bij geschiedenis slechts een keer aan de orde om daarna nooit meer te worden gebruikt of toegepast. Wat niet wordt herhaald, gebruikt of toegepast, wordt gemakkelijk vergeten. Bovendien kun je leerlingen ook moeilijk duidelijk maken waarom ze dat eigenlijk moeten leren (CHMV, 2001).

In maart 1998 concludeerde de Adviescommissie Geschiedenisonderwijs, onder leiding van R.J. de Wit (Adviescommissie Geschiedenisonderwijs, 1998), daarom dat de programma's geschiedenis en staatsinrichting in basisonderwijs, onderbouw en bovenbouw op elkaar afgestemd zouden moeten worden. Er moest een longitudinaal leerplan komen met een 'nieuwe balans van kennis, inzicht en vaardigheden'. Een dergelijk leerplan zou een doorlopende leerlijn, van basisonderwijs naar de bovenbouw van het voortgezet onderwijs, mogelijk moeten maken.

De Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming (CHMV, 2001), onder leiding van De Rooij, kreeg de opdracht deze ideeën verder uit te werken. Deze commissie ging op zoek naar een voor alle onderwijsvormen gemeenschappelijk kader dat de leerlingen zouden kunnen gebruiken als instrument om personen, gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen historisch te plaatsen. Leerlingen zouden dit kader steeds opnieuw moeten kunnen gebruiken en er nieuwe kennis een plaats in kunnen geven. De commissie noemde deze kennis oriëntatiekennis, die aangevuld met het aanleren van historisch denken en redeneren zou moeten leiden tot historisch besef.

Om dit te realiseren stelde de commissie een concentrische ordening van het onderwijs voor, met een in alle onderwijsvormen steeds terugkerend herkenbaar stelsel van benaderingswijzen, vaardigheden en oriëntatiekennis.

Door in primair onderwijs, onderbouw en bovenbouw van het voortgezet onderwijs zoveel mogelijk overeenkomstige doelen na te streven, werd het mogelijk om in een volgende onderwijsfase uit te gaan van wat in een vorige fase als basis is gelegd. De commissie stelde, om didactische redenen, voor om in alle onderwijsfasen een stelsel van tien tijdvakken te gebruiken. Deze tijdvakken werden vervolgens 'aangekleed' met kenmerkende aspecten. Bewust heeft de commissie er echter van afgezien voor elk tijdvak kenmerkende gebeurtenissen, ontwikkelingen, verschijnselen en gedachtegangen of handelingen van personen te kiezen die als verplichte 'stof' zouden moeten dienen. Dit gebeurde niet alleen omdat elke keuze arbitrair zou zijn, maar ook omdat het bij oriëntatiekennis niet gaat om de personen, gebeurtenissen enz. an sich, maar om algemene kenmerkende aspecten van een bepaald tijdvak.

Voor het primair onderwijs kwam men uiteindelijk op 20 kenmerkende aspecten. Voor de onderbouw van het vmbo tot 27 en voor de onderbouw van havo/vwo tot 37. De leerlingen in de tweede fase van havo en vwo werden geacht het verleden te bestuderen aan de hand van in totaal 49 kenmerkende aspecten. In het examenprogramma voor de bovenbouw van het vmbo is er niet voor gekozen om alle tien tijdvakken tot onderdeel van het examenprogramma te maken.

Informele werkgroep

De commissie CHMV adviseerde het ministerie onderzoek te laten doen naar de gevolgen van de invoering van een stelsel van tien tijdvakken voor de eindexamens. In september 2002 gaf het ministerie van onderwijs een informele werkgroep opdracht de problematiek nader te onderzoeken, niet alleen voor havo/vwo, maar ook voor het vmbo. In haar rapport (januari 2003) adviseerde de werkgroep een ruim opgezette en goed ondersteunde pilot, waarin de haalbaarheid van het nieuwe programma zou moeten worden onderzocht.¹ Deze pilot, die om praktische redenen alleen betrekking had op havo, startte in 2004.

Het nieuwe programma

Het nieuwe examenprogramma voor de tweede fase, zoals dat in 2007 werd ingevoerd, is gebaseerd op de ideeën van de CHMV. Belangrijkste vernieuwing in het programma is, zoals gezegd, het centraal stellen van het ontwikkelen van historisch besef bij leerlingen. Om dat mogelijk te maken

---

¹ Wilschut, A. (2004). Pilotproject met een nieuw geschiedenisexamen. *Kleio*, nummer 7, 2004.

moeten leerlingen beschikken over een gemeenschappelijke basis van historische overzichtskennis en vaardigheden.

Het examenprogramma bestaat uit:

- Domein A: Historisch besef
- Domein B: Oriëntatiekennis
- Domein C: Thema's
- Domein D: Geschiedenis van de rechtsstaat en van de parlementaire democratie
- Domein E: Oriëntatie op studie en beroep

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A en B, dus op oriëntatiekennis en historische vaardigheden. Tot een nader door de minister te bepalen datum zou het centraal examen echter betrekking hebben op de domeinen A en C. Het College voor Examens (toen nog CEVO genoemd) stelde daartoe twee thema's vast en maakte de daarbij behorende specificatie bekend. Tot de bedoelde datum zou het schoolexamen betrekking hebben op de domeinen A, B, C (alleen vwo, drie thema's voor het profiel cultuur en maatschappij, twee voor het profiel economie en maatschappij), D en E. Met ingang van het examen van 2015 heeft het centraal examen betrekking op domein A en B.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op domein A, C en D, en:

- tenminste de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

Tot een nader door de minister te bepalen datum zou het schoolexamen echter betrekking hebben op de domeinen A, B en D. Vanaf het schooljaar 2012 (vwo) en 2013 (havo) heeft het schoolexamen betrekking op het oorspronkelijke programma, dus op de domeinen A, C en D.

De syllabus

Het examenprogramma wordt, in principe jaarlijks, nader uitgewerkt in een syllabus. Deze syllabus, gemaakt door het College voor Examens (CvE) is leidend bij het maken van examenvragen voor het centraal examen. In het schooljaar 2007-2008 is een syllabuscommissie aan het werk gegaan om te bepalen:

- welke nadere uitwerking van of toelichting op de kenmerkende aspecten van de tien tijdvakken mogelijk is. Dit met behoud van de vrijheid van docenten om eigen concrete invullingen te kiezen.
- hoe met een nadere toelichting op de examenstof diachronische ontwikkelingen en causale relaties meer accent kunnen krijgen.
- welke nadere toelichting op de eindtermen in domein A mogelijk is.
- hoe recht kan worden gedaan aan het niveauverschil tussen havo en vwo.

De syllabus die in 2008 verscheen was in eerste instantie bedoeld voor de centrale examens geschiedenis **nieuwe stijl**, dus voor die scholen die meededen aan de pilot geschiedenis havo (vanaf 2004) en vwo (vanaf 2007). Deze syllabus kreeg daarom de status van een 'werkversie' (Commissie voor Examens, 2008). De syllabuscommissie was zich ervan bewust, dat een toelichting bij domein B een lastige opgave zou zijn. Al in het rapport van de Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming (CHMV) werd namelijk opgemerkt: *"De commissie heeft geprobeerd bij ieder tijdvak kenmerkende gebeurtenissen, ontwikkelingen, verschijnselen en gedachtegangen dan wel handelingen van personen te kiezen teneinde de kennis daarvan landelijk voor te schrijven. [...] Iedere keuze bleek echter in zekere of zelfs hoge mate willekeurig te zijn. Voor elke gekozen gebeurtenis, persoon, etc., zou met even veel recht een andere keuze verdedigd kunnen worden. "Hierbij moet steeds bedacht worden dat het bij oriëntatiekennis niet gaat om de kennis van de gebeurtenissen, personen, etc. om zich zelfs wille, maar alleen om concrete voorbeelden aan de hand waarvan algemene kenmerkende aspecten van een bepaald tijdvak kunnen worden verduidelijkt".* Het zou dus ook geen oplossing zijn geweest bij gebleken willekeur of onvolledigheid de lijst van gebeurtenissen, personen, etc. te gaan aanvullen. De hoeveelheid leerstof zou daardoor ontoelaatbaar uitdijen en het kader van oriëntatiekennis zou onhanteerbaar worden. Uiteindelijk kwam de commissie tot de slotsom dat het bij landelijk voor te schrijven oriëntatiekennis alleen behoort te gaan om de algemene karakteristieken van de tijdvakken" (rapport CHMV p. 21-23, gecursiveerde tekst uit het rapport zelf).

De syllabuscommissie heeft hier opnieuw naar gekeken, maar kwam tot dezelfde conclusie als de CHMV: het ligt niet in de aard van domein B met de didactische sturing die daarin is opgenomen om er een toelichting bij te maken die de leerstof uitbreidt of de vrijheid van docenten en kandidaten om eigen concrete invullingen te kiezen beperkt. In het examenprogramma wordt immers bepaald dat de kandidaat een *chronologisch referentiekader* moet kunnen hanteren, te leren aan de hand van zelf gekozen voorbeelden bij de 49 kenmerkende aspecten in een stelsel van tien tijdvakken. Wanneer de syllabuscommissie deze kenmerkende aspecten nader zou definiëren zou zij deze vrije keuze te niet doen en afwijken van het examenprogramma.

De algemene lijn die de commissie uiteindelijk koos was er een van verheldering en toelichting, beperking waar mogelijk, en het bevorderen van verbanden tussen kenmerkende aspecten zonder over de aard van die verbanden iets te zeggen. De syllabuscommissie deed met deze aanbevelingen geen uitspraak over de uiteindelijke haalbaarheid van centrale toetsing van "oriëntatiekennis

Een tussencommissie

In 2010 werd, door het ministerie van OCW, een zogenaamde tussencommissie ingesteld. Aanleiding waren de evaluaties van de pilotexamens in 2006 en 2010 die uitwezen dat een centraal examen over de domeinen A en B voor alle scholen slechts mogelijk is na de uitwerking van een nadere specificatie bij het examenprogramma. Het vrijwel ontbreken van concrete kennis bij de kenmerkende aspecten in domein B leidt er, volgens deze commissie namelijk toe dat:

- in de examens niet kan worden uitgegaan van concrete kennis bij de kenmerkende aspecten, want elke leerling of docent kiest eigen historische voorbeelden. Daardoor zijn de antwoordmodellen vaak onaanvaardbaar 'plat' en vaag en worden er meer problemen verwacht bij de tweede correctie.

- docenten en schoolboekenschrijvers uit onzekerheid een overdaad aan voorbeelden aanleren, wat leidt tot overladenheid en oppervlakkigheid en gebrek aan samenhang (wat redeneren door de tijd heen beperkt) en tot het gevoel dat de examens geen recht doen aan wat er wel is geleerd.
- domein A (historisch redeneren) niet valide kan worden getoetst.
- de vakspecificiteit van de geschiedenis examens onaanvaardbaar laag wordt, omdat erop het centraal examen geen vakspecifieke kennis (op de kenmerkende aspecten en de historische benaderingswijzen en structuurbegrippen na) getoetst kan worden.

De tussencommissie adviseerde daarom de oriëntatiekennis (domein B) naast domein A wel aan te wijzen als de stof voor het centraal examen, maar tevens het College voor Examens opdracht te geven tot het samenstellen van een syllabus om bij *een deel* van de kenmerkende aspecten *het aantal historische voorbeelden* - aan de hand waarvan de leerlingen een kenmerkend aspect kunnen verduidelijken - *nader in te perken én specifiek* te omschrijven.

Om het karakter van de oriëntatiekennis te garanderen, dienen de leerlingen alle kenmerkende aspecten ook op een algemener niveau te kunnen herkennen en uitleggen aan de hand van nieuwe contexten en onbekende voorbeelden. Dat geldt voor zowel de uitgewerkte als de niet nader gespecificeerde kenmerkende aspecten.

Nieuwe syllabus

Deze nieuwe syllabuscommissie ging in 2011 aan het werk. In de nieuwe syllabus voor het centraal examen werden voor een aantal kenmerkende aspecten de voorbeelden van een gebeurtenis, ontwikkeling, etc. niet meer overgelaten worden aan de individuele leerling, maar landelijk aangewezen. Deze voorbeelden werden geclusterd in samenhangende historische contexten. Zij werden aan elkaar gekoppeld, waardoor de door docenten ervaren versnippering van kennis zou worden verminderd. Deze syllabus was begin 2013 gereed.

Invoering nieuw centraal examen havo/vwo

Nog tijdens de werkzaamheden van de syllabuscommissie werd bekend dat er met ingang van 2015 een einde zou komen aan de tijdelijke afwijking (zie paragraaf 1.6). Acht jaar na invoering van het nieuwe examenprogramma (en zeventien jaar na het rapport van de commissie De Wit) heeft het centraal examen voor het eerst betrekking op historische vaardigheden (domein A) in combinatie met oriëntatiekennis van de tien tijdvakken (domein B).

Het examenprogramma voor de tweede fase havo/vwo is in tegenstelling tot het examenprogramma voor het vmbo wél gebaseerd op het systeem van de tien tijdvakken en telt 49 kenmerkende aspecten. Voor havo en vwo is de syllabus in 2013 ingrijpend gewijzigd. De wijzigingen hadden vooral betrekking op het opnemen van drie (havo) of vier (vwo) historische contexten. Ook domein A ('historisch denken en redeneren', voorheen 'historische vaardigheden') wordt sindsdien anders beschreven.

Net als op het vmbo bestaat het examenprogramma havo/vwo uit twee delen, te weten een school-eigen schoolexamen en het landelijke centraal schriftelijk eindexamen.

Schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op historisch denken en redeneren (domein A) en op twee (havo), respectievelijk vier of vijf (vwo) thema's naar keuze van de docent (of desgewenst de leerling) (domein C). Ook het thema De geschiedenis van de democratische rechtsstaat en de parlementaire democratie (domein D) is verplichte stof voor het schoolexamen.

Het deel van het examenprogramma dat specifiek betrekking heeft op het schoolexamen wordt nader toegelicht in een door SLO gemaakte handreiking (Van der Kaap en Wilschut, 2013).

Centraal examen

Het centraal examen bestaat uit historische vaardigheden (domein A) en oriëntatiekennis van de tien tijdvakken (49 kenmerkende aspecten, die deels zijn gespecificeerd /gecontextualiseerd in drie (havo) en vier (vwo) historische contexten (domein B).

Referenties

Adviescommissie Geschiedenisonderwijs (1998). *Het verleden in de toekomst*. Den Haag: Author.

Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming (2001). *Verleden, heden en toekomst*. Enschede: SLO.

Wilschut, A. (2004). Pilotproject met een nieuw geschiedenisexamen. *Kleio*, nummer 7, 2004